

6

बचत उत्पादने

घटक	पाठ्यक्रम शिकण्याची निष्पत्ती
शिकण्याची उद्दिष्टे	
ओळख	
महत्वाचे शब्द	
क बचतीची गरज/गुंतवणुकीचा सल्ला	6.1
ख व्यक्तित्वाच्या बचतीच्या गरजा ठरवणारे घटक	6.2
ग बचत उत्पादनांची वैशिष्ट्ये आणि फायदे	6.3, 6.6
घ बचत उत्पादनांचे प्रकार	6.3
च कर आणि महागाईचा बचत उत्पादनांवर होणारा परिणाम	6.5, 6.7
छ व्याज दराचा बचत उत्पादनांवर होणारा परिणाम	6.9
ज बचतीच्या गरजांचा प्राधान्यक्रम ठरवणे	6.4, 6.8, 6.10
महत्वाचे मुद्दे	
प्रश्नोत्तरे	
स्वयं-चाचणी प्रश्न	

शिकण्याचे उद्देश

या प्रकरणाचा अभ्यास केल्यानंतर, तुम्हाला खालील गोष्टी करता आल्या पाहिजेत:

- बचत उत्पादनांवरील व्यावसायिक सल्ल्याची गरज ओळखणे;
- व्यक्तित्वाच्या बचतीच्या गरजा निश्चित करणारे घटक समजावून सांगणे;
- बचत उत्पादनांची प्रमुख वैशिष्ट्ये आणि फायद्यांचे वर्णन करणे;
- बाजारात उपलब्ध असलेल्या महत्वाच्या बचत उत्पादनांची चर्चा करणे;
- बचत उत्पादनांवरील कर आणि महागाईच्या परिणामाचे वर्णन करणे;
- बचत उत्पादनांवरील व्याजदराच्या परिणामाचे वर्णन करणे;
- व्यक्तित्वाच्या बचतीच्या गरजांचा प्राधान्यक्रम ठरवणे आणि त्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी बचत आणि गुंतवणूक उत्पादने सुचवणे.

ओळख

ग्राहकाचा मृत्यू किंवा अपंगत्वामुळे निर्माण होणारी सुरक्षेची गरज पूर्ण करणारे जीवन विमा योजनेचे विविध प्रकार आपण मागील प्रकरणात पाहिले. आपण पहिल्या प्रकरणात पाहिले की, जीवन विमा एजंटची भूमिका ग्राहकाला जीवन विमा उत्पादनांविषयी सल्ला देऊन ती विकण्यापर्यंतच मर्यादित नाही तर तुम्ही तुमच्या ग्राहकांना बचत उत्पादनांसहित इतर आर्थिक उत्पादनांविषयीही सल्ला देणे अपेक्षित आहे.

बाजारामध्ये उपलब्ध असलेल्या विविध बचत उत्पादनांवर आपण या प्रकरणात लक्ष्य केंद्रित करू, पुढील प्रकरणात आपण इतर काही आर्थिक उत्पादने, जसे आरोग्य विमा आणि अपघाती मृत्यू उत्पादने पाहू.

ऐतिहासिक कालावधीपासून 'बचत' हा शब्द भांडवल गोळा करण्यासाठी नियमितपणे एक रक्कम बाजूला काढण्याच्या प्रक्रियेसाठी वापरला जातो. तर 'गुंतवणूक' हा शब्द विशिष्ट उत्पादनांमध्ये जेव्हा एकरकमी मोठी रक्कम किंवा अतिरिक्त उत्पन्न वापरून, त्यामुळे चांगला मोबदला मिळण्याची अपेक्षा असते त्यासाठी वापरला जातो. मात्र आजकाल 'बचत' आणि 'गुंतवणूक' जवळपास एकाच अर्थाने वापरले जातात.

जाणून घ्या

बहुतेक व्यक्तींना त्यांच्या आयुष्यातील आर्थिक उद्दिष्ट पूर्ण करण्यासाठी बचत/गुंतवणूक योजनांची आवश्यकता असते.

व्यक्तिसाठी बाजारामध्ये बरीच बचत/गुंतवणूक उत्पादने उपलब्ध आहेत: एखाद्या उत्पादनामध्ये एकरकमी मोठी गुंतवणूक करायची किंवा नियमित कालावधीने लहान गुंतवणूक करायची हे व्यक्ती ठरवू शकते. आपण यापैकी काही उत्पादने पाहू आणि ग्राहकांसाठी योग्य बचत उत्पादन निवडण्यामध्ये व्यावसायिक सल्लागारांची भूमिका किती महत्वाची असते हे अधोरेखित करू.

महत्वाचे शब्द

या प्रकरणामध्ये खालील शब्द आणि संकल्पनांचे स्पष्टीकरण देण्यात आले आहे:

संपत्ती व्यवस्थापन कंपनी (एएमसी)	पुनर्गुंतवणूक	गॅच्युइटी	पारंपरिक ठेवी
बँकेतील ठेवी	ठेवीयोग्य उत्पन्न	गुंतवणुकीला हात न लावू शकण्याचा कालावधी (लॉक-इन कालावधी)	बचतीच्या गरजा
कर्ज रोखे	आर्थिक नियोजन विश्लेषण प्रक्रिया	गुंतवणुकदाराची सोय	समभाग (शेयर)
बालक योजना	पोस्ट कार्यालय बचत	म्युच्युअल फंड	व्यवहारांचा वेग
संकलित ठेवी (क्युमुलेटिव ठेवी)	निधी व्यवस्थापक	व्याजदर	कर आकारणी आणि कर नियोजन

क) बचत/गुंतवणूक सल्ल्याची गरज

प्रत्येक व्यक्तित्वा बचतीच्या गरजा वेगळ्या असतात. बऱ्याचशा व्यक्ती गुंतवणुकीच्या बाबतीत योग्य निर्णय घेत नाहीत. बऱ्याचवेळा उत्पादनाची वैशिष्ट्ये आणि त्यांच्या स्वतःच्या आर्थिक गरजा यांचे पूर्ण मूल्यमापन केल्याशिवायच त्या गुंतवणूक करतात. हे निर्णय बहुतेक वेळा अंदाजाने, मित्रांच्या प्रभावाने किंवा कर वाचवण्यासाठी अगदी ऐनवेळी घेतले जातात.

व्यक्तिने तिच्या बचत आणि गुंतवणुकीच्या गरजांसाठी व्यावसायिक सल्ला का घ्यावा हे सांगणाऱ्या दोन महत्वाच्या कारणांवर आपण या विभागामध्ये चर्चा करणार आहोत.

क)1 आर्थिक नियोजन प्रक्रियेविषयीचे अज्ञान

बऱ्याचवेळा व्यक्तिला तिच्या स्वतःच्या बचत आणि गुंतवणुकीच्या गरजा ओळखता येत नाहीत. त्या दीर्घकालीन गरजांऐवजी अल्पकालीन गरजा पूर्ण करण्यावर अधिक लक्ष्य केंद्रित करतात. ग्राहकोपयोगी उत्पादने लगेच दिसून येतात आणि बचतीच्या दिसून न येणाऱ्या भविष्यातील फायद्यांपेक्षा अधिक भावतात. म्हणूनच बचत करण्यापेक्षा खर्च करण्याची प्रवृत्ती अधिक असते.

व्यावसायिक विमा एजंट व्यक्तित्ना आर्थिक नियोजन प्रक्रिया दाखवून मदत करतात, त्यामुळे त्या त्यांच्या सध्याच्या आणि भविष्यातील आर्थिक गरजा ओळखू शकतात. व्यक्तित्वा दीर्घकालीन उद्दिष्टांमध्ये मुलांच्या शिक्षणासाठी, लग्नासाठी पैसे साठवणे, घरासाठी पैसे साठवणे, किंवा सध्याचे गृहकर्ज लवकर फेडणे आणि त्यांच्या निवृत्तीसाठी नियोजन करणे यांचा समावेश होऊ शकतो.

क)2 उपलब्ध आर्थिक उत्पादनांच्या संपूर्ण श्रेणीबाबत

अज्ञान

बहुतेक लोकांना बाजारात उपलब्ध असलेल्या बचत आणि गुंतवणूक उत्पादनांची माहिती नसते. परिणामी ते त्यांच्या आर्थिक गरजा पूर्ण करू शकतील असे योग्य उत्पादन निवडू शकत नाहीत.

याठिकाणी विमा एजंट खालील प्रकारे मदत करू शकतो:

- उपलब्ध असलेल्या विविध उत्पादनांची चांगली माहिती असणे;
- ग्राहकाच्या गरजा आणि उत्पादने यांची सांगड घालणे; आणि
- व्यक्तिकी करपात्रता किती आहे आणि उत्पादनांमध्ये किती कर सवलत मिळते याचा विचार करून कुठल्या उत्पादनामध्ये जास्त कर सवलत मिळेल याचे मूल्यमापन करणे.

थोडक्यात, एजंटनी त्यांचे आर्थिक नियोजन कौशल्य वापरून संभाव्य गुंतवणुकदाराला दर्जेदार सल्ला द्यावा, ज्यामुळे बचत केवळ सर्वाधिक मोबदल्यासाठी नाही तर त्याला उपयोगी पडेल अशी आणि त्याच्या गरजेनुसार केली जाईल.

सुचवण्यात आलेला उपक्रम

आयआरडीएने प्रमाणित केलेल्या तुमच्या निवडीच्या कुठल्याही कंपनीच्या जीवन विमा एजंटला भेट द्या. ते ग्राहकांच्या आर्थिक गरजा कशा ओळखतात हे समजून घेण्यासाठी त्यांची वैयक्तिक मुलाखत घ्या आणि आर्थिक नियोजन प्रक्रिया कसे काम करते याची चर्चा करा.

ख) व्यक्तिक्या बचतीच्या गरजा ठरवणारे घटक

या विभागामध्ये आपण एका व्यक्तिक्या बचतीच्या सर्वसाधारण गरजा काय असू शकतात आणि बचतीच्या विशिष्ट गरजा ठरवणारे घटक कोणते हे पाहू.

ख)1 सर्वसाधारण बचत गरजा

विविध बचत उत्पादनांमध्ये गुंतवणूक करून व्यक्ती त्यांच्या भविष्यासाठी गुंतवणूक करू शकतात. ज्या व्यक्तिकडे भांडवल नाही त्यांना ते उत्पन्नातून बचत करून जमा करावे लागते आणि ज्या व्यक्तिकडे पुरेसे भांडवल आहे त्यांना त्याचे मूल्य टिकून ठेवण्यासाठी त्याची योग्य गुंतवणूक करावी लागते.

ख)1(क) भांडवल नसलेल्या व्यक्ती

बचतीच्या नेमक्या गरजा या व्यक्तिसापेक्ष असतात. बरेच लोक एका विशिष्ट गरजेसाठी किंवा उद्दिष्टासाठी बचत करून आर्थिक नियोजन अनियोजित पद्धतीने करतात. त्या त्यांच्या सर्व आर्थिक गरजा ओळखून त्यानुसार सर्वसमावेशक आर्थिक नियोजन करत नाहीत. सर्वसमावेशक आर्थिक नियोजन प्रक्रियेचा एक भाग म्हणून व्यक्तित्वाच्या सामाईक बचत गरजा/आर्थिक उद्दिष्टे यामध्ये खालील गोष्टींचा समावेश होऊ शकतो:

- वैद्यकीय आकस्मिकता/आणीबाणी, काही दिवस बेकारी इत्यादी अनपेक्षित आर्थिक अडचणींना तोंड देण्यासाठी आकस्मिक/आपत्कालीन निधी उभारणे.
- मुलांच्या उच्च शिक्षणासाठी नियोजन आणि गुंतवणूक.
- मुलांच्या लग्नांसाठी नियोजन आणि गुंतवणूक.
- घर किंवा दुसरे घर विकत घेणे (व्यक्तिकडे आधीच घर आहे का यावर अवलंबून असते). आणि लवकरात लवकर गृहकर्ज चुकवणे.
- गाडी विकत घेणे, कुटुंबासोबत वार्षिक सहल यासारख्या उद्दिष्टांसाठी नियोजन आणि गुंतवणूक त्याशिवाय मुलांच्या प्राथमिक शिक्षणासाठी गुंतवणूक, स्वतःच्या व्यवसायासाठी

सुरुवातीचे भांडवल जमवणे आणि धर्मदाय कार्यासाठी पैसे दान करणे इत्यादींसाठी नियोजन आणि गुंतवणूक करणे.

- जेव्हा नियमित मासिक उत्पन्न थांबते तेव्हा कुठल्याही गोष्टीशी तडजोड करावी न लागता तशीच जीवनशैली कायम राखण्यासाठी निवृत्तीवेतन निधीचे नियोजन करणे आणि निधी तयार करणे.

जाणून घ्या

आर्थिक नियोजन केवळ एकदाच केले जात नाही हे लक्षात ठेवणे अतिशय महत्वाचे आहे. ही उद्दिष्टे पूर्ण करण्यासाठी जी गुंतवणूक करणे आवश्यक आहे त्यांचा ती उद्दिष्टे पूर्ण होईपर्यंत नियमित आढावा घेणे आवश्यक आहे.

ख)1(ख) भांडवल असलेल्या व्यक्ती

ज्या व्यक्तिकडे भांडवल असते त्यांच्या सर्वसाधारणपणे बचतीच्या खालील गरजा असतात:

- भविष्यातील गरजांसाठी सध्याची संपत्ती अधिकाधिक वाढवण्याची गरज. यामध्ये नवा व्यवसाय सुरु करण्यासाठी सुरुवातीचे भांडवल, जगाची सफर करणे, धर्मदाय कारणांसाठी देणगी देणे आणि इतर गोष्टींचा समावेश असू शकतो.
- मुलांना वारसा म्हणून पुरेसे भांडवल शिल्लक राहिल याची काळजी घेण्याची गरज.
- एकदा निवृत्त झाल्यानंतर विशिष्ट जीवनशैली कायम राखण्यासाठी पुरेशा उत्पन्नाची खात्री करण्याची गरज.

ख)2 विशिष्ट व्यक्तिच्या बचतीच्या गरजा ठरवणारे

घटक

व्यक्तिच्या बचतीच्या नेमक्या गरजा ठरवणारे मुख्य घटक खालील प्रमाणे आहेत:

ख)2(क) गुंतवणुकीचा कालावधी

व्यक्तिला किती काळ पैसा गुंतवून ठेवावा लागेल हा बचतीच्या गरजा ठरवण्यातील महत्वाचा घटक आहे. जीवन विमा एजंटने व्यक्तिला त्यांच्या भविष्यासाठी किती बचत करणे आवश्यक आहे हे ठरवण्यासाठी मदत करावी. व्यक्तिला जिथे ठराविक वर्षांमध्ये बचतीचे लक्ष्य गाठायचे असते, तिथे बचतीच्या कालावधीनुसार एकरकमी मोठी गुंतवणूक करावी लागेल किंवा नियमित गुंतवणूक करावी लागेल हे ठरते.

जाणून घ्या

व्यक्तिचे उत्पन्न, तिच्यावर अवलंबून असलेल्यांची संख्या, त्यांची संपत्ती आणि दायित्व, ठेवीयोग्य उत्पन्न, गुंतवणुकीवर अपेक्षित मोबदला आणि त्यांना किती दिवस पैसा गुंतवायची इच्छा आहे यावर बचतीचे लक्ष्य अवलंबून असते.

घटनेचा अभ्यास

गोपाळ, दीपक आणि पवनदीप हे तिघे नामांकित बहुराष्ट्रीय कंपनीत (एमएनसी) काम करतात आणि तिघांचीही वयाच्या 60 व्या वर्षी निवृत्त होण्याची योजना आहे.

गोपाळ 30 वर्षांचा आहे, तो विवाहित असून त्याला एक अपत्य आहे. त्याने स्वतःसाठी 1 कोटी रुपयांच्या निवृत्तीवेतन निधीचे लक्ष्य ठेवले आहे.

दीपक 40 वर्षांचा आहे, तोही विवाहित असून त्याला दोन अपत्ये आहेत. त्याने देखील स्वतःसाठी 1 कोटी रुपयांच्या निवृत्तीवेतन निधीचे लक्ष्य ठेवले आहे.

पवनदीप 50 वर्षांचा आहे आणि त्याने देखील स्वतःसाठी 1 कोटी रुपयांच्या निवृत्तीवेतन निधीचे लक्ष्य ठेवले आहे.

आपापले लक्ष्य गाठण्यासाठी गोपाळकडे 30 वर्षे आहेत, दीपककडे 20 वर्षे आहेत आणि पवनदीपकडे 10 वर्षे आहेत. त्यांच्या गुंतवणुकीवरील मोबदला 12% आहे असे गृहित धरून या तिघांना आपापले लक्ष्य गाठण्यासाठी मासिक किती गुंतवणूक करावी लागेल हे खालील तक्त्यात दाखवण्यात आले आहे.

प्रत्येकाचे नाव	सध्याचे वय	निवृत्तीला उरलेली वर्षे	निवृत्तीवेतन निधीचे लक्ष्य	अपेक्षित वार्षिक मोबदला	आवश्यक मासिक गुंतवणूक
गोपाळ	30	30	1,00,00,000 रुपये	12%	3,277 रुपये
दीपक	40	20	1,00,00,000 रुपये	12%	10,975 रुपये
पवनदीप	50	10	1,00,00,000 रुपये	12%	45,060 रुपये

आपण वरील तक्त्यामध्ये हे पाहू शकतो व्यक्तिला जितकी अधिक वर्षे गुंतवणूक करावी लागेल तितकी लक्ष्य गाठण्यासाठी मासिक गुंतवणुकीची रक्कम

कमी असेल. त्यामुळेच निवृत्तीसाठी शक्य तितक्या लवकर बचत करायला सुरुवात करणेच योग्य आहे.

जाणून घ्या

प्रदीर्घ कालावधीत पुनर्गुंतवणुकीच्या पद्धतीने अतिशय फायदा होते. पुनर्गुंतवणुकीमध्ये, मिळालेला मोबदला (त्रैमासिक, सहामाही, वार्षिक इत्यादी) सध्याच्या गुंतवणुकीमध्ये जोडून अधिक मोबदला मिळवला जातो.

ख)2(ख) ठेवीयोग्य उत्पन्नाची रक्कम

व्यक्तिकडे जी अतिरिक्त रक्कम किंवा ठेवीयोग्य उत्पन्न आहे त्यावरही नियमित गुंतवणुकीची रक्कम अवलंबून असते. व्यक्तिके उत्पन्न, तिच्यावर अवलंबून व्यक्तिकी संख्या आणि त्यांच्यावरील सध्याचे दायित्व यावर ही रक्कम अवलंबून असेल. व्यक्तिक्या मासिक जबाबदाऱ्या पार पाडल्यानंतर उरलेली रक्कम ही अतिरिक्त रक्कम असते.

सर्वसाधारणपणे, व्यक्तिक्या आयुष्यातील विविध वेळी अतिरिक्त रक्कम किंवा ठेवीयोग्य उत्पन्न हे वेगवेगळे असेल. उदाहरणार्थ, ज्या विवाहित व्यक्तिकी अपत्ये लहान आहेत त्याच्या जबाबदाऱ्या, ज्या विवाहित व्यक्तिकी अपत्ये मोठी आहेत त्याच्यापेक्षा जास्त असतील. त्यामुळे त्यांच्याकडे गुंतवणुकीसाठीची अतिरिक्त रक्कम कमी असेल. व्यक्तिके वय जसे वाढत जाते तसे त्यांचे उत्पन्न वाढते, त्याचबरोबर बचत आणि त्यावरील मोबदलाही वाढतो.

म्हणूनच व्यक्तिके बचतीच्या गरजांबाबत बऱ्यापैकी लवचिक असलेले योग्य उत्पादन निवडावे.

जाणून घ्या

लक्षात ठेवा कुठल्याही व्यक्तिला जेवढी बचत किंवा गुंतवणूक करणे खरोखर शक्य आहे त्यापेक्षा अधिक बचत किंवा गुंतवणूक करायला कुणीही प्रोत्साहन देऊ नये.

ख)2(ग) सध्याची संपत्ती आणि दायित्व

व्यावसायिक सल्लागाराने व्यक्तिची संपत्ती आणि दायित्व याचाही विचार करावा कारण या दोन्ही घटकांचा ग्राहकांच्या गरजा आणि त्या पूर्ण करण्याची त्यांची आर्थिक क्षमता यावर परिणाम होतो.

उदाहरण

क्रेडिट कार्डची थकबाकी चुकवण्यासाठी, वैयक्तिक कर्ज फेडण्यासाठी किंवा मुलांच्या उच्च शिक्षणासाठी व्यक्ती तिच्या स्थावर संपत्तीवर किंवा सोने तारण ठेवून कर्ज काढू शकते.

व्यक्ती जीवनाच्या वेगवेगळ्या टप्प्यात कर्ज घेऊ शकते, जसे गृहकर्ज, गाडीसाठी कर्ज, मुलांसाठी शैक्षणिक कर्ज, वैयक्तिक कर्ज आणि क्रेडिट कार्ड कर्ज इत्यादी आणि व्यावसायिक सल्लागाराने त्यांना बचत आणि गुंतवणुकीचा सल्ला देतांना ग्राहकावरील दायित्व विचारात घेणे आवश्यक आहे.

याचा विचार करा.....

तुमच्या कुटुंबाच्या बचतीच्या गरजा काय आहेत? विविध गरजांची एक यादी तयार करा.

ग) बचत उत्पादनांची वैशिष्ट्ये आणि फायदे

विविध बचत उत्पादनांची वैशिष्ट्ये आणि फायदे आणि विशिष्ट व्यक्तिच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी ती कशी योग्य आहेत हे आपण पाहू.

ग)1 भांडवल किंवा उत्पन्नाची वाढ

काही बचत उत्पादने नियमित उत्पन्न (बँकेच्या मुदत ठेवींवरील व्याज) देतात, काही भांडवली वाढ (सोने) देतात आणि इतर दोन्हीचे मिश्रण देतात (भाग भांडवल). आपण या सर्व उत्पादनांची ह्या प्रकरणात पुढे चर्चा करणार आहोत. लक्षात ठेवा वैयक्तिक गुंतवणुकदाराचा उद्देश उत्पादनाच्या गुंतवणुकीच्या स्वरूपाशी जुळला पाहिजे.

ग)2 शाश्वती (गॅरंटी)

काही उत्पादनांवर निश्चित मोबदला मिळतो, काहींवर किती मोबदला मिळेल याची शाश्वती नसते आणि इतर उत्पादनांमध्ये निश्चित मोबदला आणि अनिश्चित मोबदला यांचे मिश्रण असते. प्रत्येक ग्राहकाच्या जोखीमेच्या स्वरूपानुसार उत्पादन निवडले पाहिजे.

उदाहरण

एबीसी विमा कंपनीने निश्चित मोबदला विमा उत्पादन बाजारात आणले आहे. या उत्पादनासाठी कंपनी खालील मोबदल्याची शाश्वती देत आहे:

- पाच वर्षांच्या पॉलिसीसाठी, दरवर्षी, प्रत्येक हजार परिपक्व विमा रकमेवर 60 रुपये.
- दहा वर्षांच्या पॉलिसीसाठी, दरवर्षी, प्रत्येक हजार परिपक्व विमा रकमेवर 65 रुपये.

याचा अर्थ असा होतो की पाच आणि दहा वर्षांच्या पॉलिसीसाठी एबीसी विमा कंपनी अनुक्रमे 6% आणि 6.50% मोबदल्याची शाश्वती देते.

ग)3 'लॉक-इन' (गुंतवणुकीला हात न लावता येण्याचा) कालावधी

बहुतेक बचत उत्पादनांमध्ये बंधनकारक 'लॉक-इन' कालावधी असतो, ज्या कालावधीमध्ये व्यक्ती निधी काढू शकत नाही. म्हणूनच ग्राहकांनी कुठल्या उत्पादनात गुंतवणूक करायची याचा निर्णय घेण्याआधी काळजीपूर्वक त्यांच्या गरजा आणि किती दिवस त्यांना पैसे परत मिळणार नाहीत हे ठरवावे.

उदाहरण

बँकेच्या कर सवलत देणाऱ्या मुदत ठेवीचा लॉक-इन कालावधी पाच वर्षांचा आहे. म्हणून या कालावधीत गुंतवणुकदार त्यांचा निधी मुदत ठेवीमधून काढू शकत नाहीत. ते मुदत ठेवीवर कर्जही काढू शकत नाहीत, जे इतर बँक ठेवींवर काढता येऊ शकते.

समभागांशी-निगडित योजनांमध्ये करण्यात आलेल्या गुंतवणुकीवर (कर सवलत देणारा म्युच्युअल फंड) तीन वर्षांचा लॉक-इन कालावधी असतो. या कालावधीमध्ये व्यक्ती या म्युच्युअल फंडातून पैसे काढू शकत नाही (मात्र ज्या म्युच्युअल फंडांना लॉक-इन कालावधी नसतो त्यातील पैसे काढता येऊ शकतात).

ग)4 दंड

निश्चित कालावधी करारातून मुदतीपूर्व पैसे काढू घेतल्यास दंड लागू होतो. अशा उत्पादनांमध्ये गुंतवणुकीचा विचार करण्यापूर्वी या गोष्टीचे मूल्यमापन करणे अतिशय महत्वाचे आहे.

उदाहरण

अजयने बँकेमध्ये दोन वर्षांचे बचत खाते उघडले आहे ज्यामध्ये तो दर महिन्याला 1,000 रुपये साठवतो. सात महिन्यांनंतर अजयला या खात्यात दर महिन्याला पैसे साठवणे शक्य नव्हते. त्याने आत्तापर्यंत भरलेले पैसे त्याला काढायचे आहेत आणि खाते बंद करायचे आहे. त्यामुळे या प्रकरणी बँक अजयला दोन वर्ष पूर्ण होण्याआधी पैसे काढण्यासाठी आणि खाते बंद करण्यासाठी दंड लावेल.

काही म्युच्युअल फंडांसाठी लॉन-इन कालावधी सहा महिने ते एक वर्षांचा असतो. जर ग्राहकाने लॉक-इन कालावधी संपण्यापूर्वीच पैसे काढून घेतले तर म्युच्युअल फंड त्यातून निर्गमन भार (एक्झिट लोड- लॉक-इन कालावधीत पैसे काढण्यासाठी आकारलेले शुल्क) वजा करतो आणि उरलेली रक्कम देतो.

ग)5 जोखीम

सर्व बचत उत्पादनांमध्ये एका विशिष्ट पातळीची जोखीम असते. त्यांचे कमी जोखीम, मध्यम जोखीम आणि उच्च जोखीम असे वर्गीकरण केले जाऊ

शकते. कमी जोखीम असलेल्या उत्पादनांमधून उच्च जोखीम असलेल्या उत्पादनांच्या तुलनेत कमी मोबदला मिळतो. प्रत्येक व्यक्तीची परिस्थिती, त्यांची जोखीम पचवण्याची क्षमता यांच्या आधारे काळजीपूर्वक उत्पादन निवडणे आवश्यक आहे.

उदाहरणार्थ

व्यक्तिंची जोखीम पचवण्याची क्षमता त्यांच्या परिस्थिनुसार वेगळी असेल:

- कॉलजचे शिक्षण संपवून नुकतेच कमवायला लागलेल्या विशीतल्या तरुण व्यक्तिंची जोखीम पचवण्याची क्षमता अधिक असेल कारण त्यांच्यावरील जबाबदाऱ्या कमी असतील.
- तिशीतल्या विवाहित आणि मुले असलेल्या व्यक्तित्ने उच्च जोखीम असलेल्या उत्पादनांमध्ये गुंतवणूक करणे योग्य नाही कारण त्यांच्यावर बऱ्याच जबाबदाऱ्या असतात. म्हणूनच त्यांच्यासाठी जोखीम पचवण्याची क्षमता मध्यम असेल.
- पन्नाशीतल्या व्यक्तित्ने काम करण्याचे दिवस संपत आलेले असल्यामुळे त्यांची जोखीम पचवण्याची क्षमता अतिशय कमी असते.

ग)6 खरेदी आणि विक्रीची यंत्रणा

खरेदी आणि विक्रीची यंत्रणा दोन बाबतीत अतिशय महत्वाची आहे: वैयक्तिक गुंतवणुकदाराची सोय आणि व्यवहाराचा वेग.

उदाहरण

बचत उत्पादने एजंट, इंटरनेट, कॉल सेंटर, एटीएम, बँका आणि दलालांसारखे कॉर्पोरेट एजंट अशा विविध माध्यमातून खरेदी केली जाऊ शकतात. व्यक्तित्ने सर्व कागदपत्रे वेळेत सादर केली तर बचत उत्पादन खरेदी करण्याची प्रकिया अतिशय सरळ असते. बचत उत्पादनांची खरेदी

इंटरनेटद्वारे केल्याने व्यक्तिगत गुंतवणुकदाराची केवळ सोयच होत नाही तर व्यवहारही वेगाने होतो.

व्यक्ती दलालांच्या वेबसाईटद्वारे शेयर खरेदी किंवा विक्री करू शकतो. हे त्यांच्यासाठी सोयीचे असते आणि त्यामुळे व्यवहारही लगेच होतो. त्यांना दलालाच्या कार्यालयाला भेट द्यायची गरज नसते तसेच त्यांना दलालाच्या कार्यालयाला किंवा कॉल सेंटरला संपर्क करायचीही गरज नसते.

त्याचप्रमाणे, एखादी व्यक्ती सुटीवर असतांनाही बँकेच्या वेबसाईटद्वारे किंवा बँकेच्या कॉलसेंटरद्वारे मुदत ठेव घेऊ शकते, त्यासाठी त्यांना बँकेच्या शाखेला भेट देण्याची गरज पडणार नाही. यामुळे पुन्हा ग्राहकांची सोय होते.

ग)7 लवचिकता

गुंतवणुकीचे स्वरूप बदलणे, गुंतवली जाणारी रक्कम कमी अधिक करणे आणि तात्पुरत्या काळासाठी पैसे न गुंतवणे याला लवचिकता असे म्हणतात. एखाद्या उत्पादनाची आकर्षकता या वैशिष्ट्यांमुळे सहज वाढते. लवचिक उत्पादनांमध्ये उत्पादनावर कुठलाही परिणाम न होता निधी काही प्रमाणात काढला जाऊ शकतो. साधारणपणे, उत्पादन जेवढे अधिक लवचिक असेल तेवढे अधिक सोयीचे होईल. मात्र काही काळ पैसे न गुंतवणे आणि काही पैसे काढणे यासारख्या वैशिष्ट्यांमुळे गुंतवणुकीच्या दीर्घ-कालीन मोबदल्यांवर परिणाम होऊ शकतो.

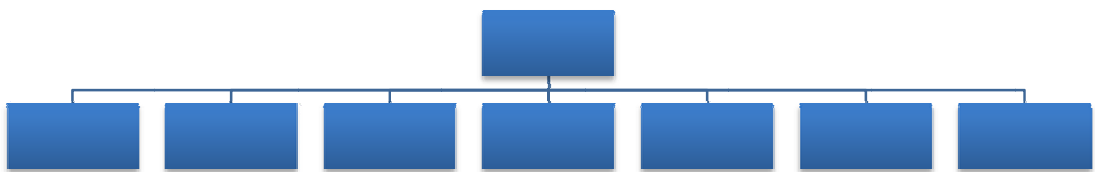
उदाहरण

युनिट-निगडित विमा योजनांमुळे (युलिप) पॉलिसीधारक त्यांची गुंतवणूक एका निधीमधून (समभाग) दुसऱ्या निधीमध्ये (ऋण) बदलू शकतात.

ते पॉलिसीधारकांना काही काळ हप्ते न भरण्याची (प्रिमियम हॉलिडे)
आणि काही रक्कम काढण्याची परवानगीही देतात.

?

:

बऱ्याच जीवन विमा उत्पादनांमध्ये, प्राथमिक जीवन संरक्षणासोबतच बचतीचाही घटक असतो. विमा कंपनी हप्त्यातील बचतीचा घटक पॉलिसीधारकाच्या वतीने गुंतवते आणि त्यावर मिळालेला मोबदला पॉलिसीधारकांना बोनसच्या स्वरुपात वाटला जातो.

एंडोमेंट योजना आणि संपूर्ण जीवन योजनेसारख्या सहभागात्मक योजनांमध्ये विमा कंपनी गुंतवणुकीची जोखीम उचलते. युलिपमध्ये गुंतवणुकीची जोखीम पॉलिसीधारक उचलतो.

जीवन विमा उत्पादने सुरक्षेची गरज पूर्ण करण्यासोबतच मुलांचे शिक्षण आणि लग्ने तसेच निवृत्ती यासारख्या दीर्घ कालीन उद्दीष्टांसाठी निधी गुंतवण्याकरता गुंतवणुकदारासाठी उत्तम पर्याय आहेत.

घ)2 बँकेतील ठेवी

बँकेतील ठेवी अतिशय जुनी आणि सर्वाधिक प्राधान्य दिली जाणारी बचत उत्पादने आहेत. यामध्ये व्यक्तिला बँकेमध्ये निश्चित कालावधीसाठी आणि ठराविक व्याजदरावर एकरकमी पैसे गुंतवावे लागतात. बँकेतील ठेवींना मुदत ठेवी म्हणतात. बँकेतील ठेवी इतर बऱ्याच गुंतवणूक उत्पादनांपेक्षा सुरक्षित मानल्या जातात आणि त्यातून मोबदलाही चांगला मिळतो. बँकेतील मुदत ठेवीच्या सुरुवातीलाच तिची रक्कम, कालावधी, व्याज दर आणि व्याज दर देण्याची पद्धत ठरवली जाते.

गुंतवणुकदार तीन प्रकारच्या मुदत ठेवींमधून निवड करू शकतो:

पारंपरिक ठेवी	या प्रकारच्या ठेवींवर, बँक गुंतवणुकदाराने निवडले असेल त्याप्रकारे मासिक/त्रैमासिक/सहामाही/वार्षिक व्याज देते.
संकलित ठेवी	अशा प्रकारच्या ठेवींमध्ये बँक मुद्दल आणि एकूण व्याज

	कालावधी संपल्यावर परत देते. एकत्रित ठेवींमध्ये साधारणपणे व्याज त्रैमासिक पद्धतीने जमा होते.
आवर्ती (रिकरिंग) ठेवी	अशा प्रकारच्या ठेवींमध्ये गुंतवणुकदार ठराविक कालावधीसाठी विशिष्ट रक्कम दर महिन्याला जमा करतो. ज्या व्यक्तित्ना मुलांचे शिक्षण, लग्न, वाहन खरेदी इत्यादी आर्थिक उद्दिष्टांसाठी पैसे जमा करायचे आहेत त्यांच्यासाठी या ठेवी आदर्श आहेत.

या ठेवींच्या परिपक्वतेच्या कालावधीनुसार त्यांचा व्याजदरही बदलतो. बँकाच्या ठेवींमध्ये व्याजाच्या स्वरूपात मोबदला मिळतो. बँकेत मुदत ठेव काढतांना जमा करण्यात आलेले मुद्दल ती ठेव परिपक्व झाल्यानंतर गुंतवणुकदाराला परत केली जाते.

घ)3 म्युच्युअल फंड

म्युच्युअल फंड समान हेतू असलेल्या व्यक्तित्ना एकत्र आणतो. या व्यक्तित्नी गुंतवलेले पैसे त्यांच्यावतीने गुंतवले जातात आणि त्यावर मिळणारा मोबदला त्यांच्यामध्ये वाटला जातो. म्युच्युअल फंडाचे व्यवस्थापन संपत्ती व्यवस्थापन कंपनी (एएमसी-ऍसेट मॅनेजमेंट कंपनी) करतात. एएमसी योजनेच्या हेतूप्रमाणे पैसे समभाग, कर्ज रोखे, भांडवली बाजार इत्यादींमध्ये गुंतवते. एएमसीमध्ये प्रशिक्षित आणि अनुभवी निधी व्यवस्थापक (यांना पोर्टफोलिओ व्यवस्थापक असेही म्हणतात) असतात जे गुंतवणुकदाराने कुठला निधी (किंवा योजना) निवडला आहे त्यानुसार पैसे गुंतवतात.

म्युच्युअल फंडात पैसे गुंतवण्याचा सर्वात मुख्य फायदा म्हणजे जोखीमेचे विभाजन. कमीत कमी जोखीमेमध्ये जास्तीत जास्त मोबदला मिळवण्यासाठी व्यक्तिचा निधी विविध समभागांमध्ये गुंतवणूक करून विभागला जातो.

म्युच्युअल फंड दोन प्रकारचे उत्पन्न देते:

- **नियमित उत्पन्न** म्युच्युअल फंड योजनांवर वेळोवेळी जाहीर केला जाणारा डिव्हिडंड(नफ्याचा हिस्सा); आणि
- **भांडवली वाढ** जेव्हा म्युच्युअल फंडाचे युनिट ज्या किंमतीला खरेदी करण्यात आले होते त्यापेक्षा अधिक किंमतीला विकले जातात.

मात्र म्युच्युअल फंडाच्या गुंतवणुकीत भांडवलाचे नुकसानही होऊ शकते. म्युच्युअल फंडाने गुंतवणूक केलेल्या कंपन्यांची आर्थिक कामगिरी खराब झाली तर त्यांच्या समभागांची किंमत पडेल. परिणामी म्युच्युअल फंडातील गुंतवणुकदांच्या गुंतवणुकीचे मूल्य कमी होईल. म्हणूनच तुम्ही पाहू शकता की म्युच्युअल फंड योजनेची कामगिरी त्या योजनेने गुंतवलेल्या समभागांच्या कामगिरीवर अवलंबून असते.

घ)4 समभाग (शेयर)

समभाग कंपनीचा मालकी हक्क दर्शवतात. कंपनीला जेव्हा तिच्या विकासासाठी, नवा उत्पादन प्रकल्प उभारण्यासाठी, दुसरी कंपनी विकत घेण्यासाठी, नवे तंत्रज्ञान आणण्यासाठी, खेळते भांडवल इत्यादींसाठी पैसा उभारायचा असतो तेव्हा कंपनी आपले समभाग (कंपनीची मालकी) जनतेला विकू शकते.

उदाहरण

असे गृहित धरु की कंपनीच्या एकूण 10,00,000 रुपयांच्या भांडवलामध्ये 10 रुपयांचे 1,00,000 समभाग आहेत. जर कंपनीच्या मालकांना (प्रवर्तक) कंपनीच्या विस्तारासाठी 10,000 समभाग जनतेला विकून पैसा उभारायचा असेल तर मालक त्यांचा 10% मालकी हक्क जनतेला देत असल्याचे म्हटले जाईल. जर एका व्यक्तित्ने कंपनीने देऊ केलेल्या 10,000 समभागांपैकी 100 समभाग विकत घेतले तर तिने कंपनीचा 0.1% (एकूण 1,00,000 समभागांपैकी 100 समभाग) मालकी हक्क विकत घेतला असे म्हटले जाईल.

समभाग जनतेला विकल्यानंतर शेयर बाजाराद्वारे त्यांची खरेदी विक्री केली जाते. शेयर बाजार मध्यस्थाचे काम करतात आणि व्यक्तित्मधील समभागांच्या खरेदी आणि विक्रीला व्यासपीठ उपलब्ध करून देतात. मात्र व्यक्ती शेयर बाजाराद्वारे समभागांची थेट खरेदी, विक्री करू शकत नाही, त्यांना त्यांची खरेदी, विक्रीची मागणी शेयर बाजाराच्या शेयर दलालांकडे (सदस्य) नोंदवावी लागते. भारतातील दोन मुख्य शेयर बाजार आहेत, मुंबई शेयर बाजार (बीएसई) आणि राष्ट्रीय शेयर बाजार (एनएसई).

ज्या व्यक्ती समभाग खरेदी करतात त्यांना कंपनीच्या नफ्याचा हिस्सा (डिव्हिडंड) मिळवण्याचा अधिकार असतो. भागधारकांकडील समभागांच्या संख्येच्या प्रमाणात त्यांना नफ्याचा हिस्सा मिळतो.

समभाग गुंतवणुकदाराला तीन प्रकारचे उत्पन्न देतात:

डिव्हिडंडचे उत्पन्न	कंपनी तिच्या नफ्याचा काही हिस्सा भागधारकांमध्ये डिव्हिडंडच्या स्वरूपात वाटत असते जो वेळोवेळी
---------------------	--

	जाहीर केला जातो.
बोनस समभाग	जेव्हा कंपनीकडे भरपूर प्रारक्षित निधी जमा होतो, तेव्हा तो डिव्हिडंडच्या स्वरूपात वाटण्याऐवजी त्यांचा वापर बोनस समभाग (मोफत समभाग) देण्यासाठी केला जातो. कंपनीच्या सध्याच्या भागभांडवलाच्या प्रमाणात बोनस समभाग वाटले जातात. बोनस समभाग देणे म्हणजे, चांगली आर्थिक कामगिरी आणि कंपनीचे भविष्य याबाबत व्यवस्थापनाने भागधारकांवर दाखवलेला विश्वास आहे.
भांडवलाची वाढ	जेव्हा कमी किंमतीला खरेदी करण्यात आलेले समभाग अधिक किंमतीला विकले जातात, तेव्हा दोन्ही किंमतीतल्या फरकाला नफा किंवा भांडवली वाढ म्हणतात.

जाणून घ्या

समभागातील गुंतवणुकीतून गुंतवणुकदाराचे भांडवली नुकसानही होऊ शकते. समभागातील गुंतवणुकीतून मिळणारा मोबदला कंपनीच्या आर्थिक कामगिरीवर अवलंबून असतो. समभाग अधिक किंमतीला खरेदी करण्यात आले आणि कंपनीची आर्थिक कामगिरी खराब झाल्यामुळे समभाग कमी किंमतीला विकल्यास, भांडवली नुकसान होते.

घ)5 कर्ज रोखे

कर्ज रोखे हे बँकेच्या मुदत ठेवींसारखे असतात कारण ते देखील गुंतवणुकदाराला व्याजाच्या स्वरूपात नियमित उत्पन्न देतात. मात्र, कर्ज रोख्यांची खरेदी आणि विक्रीही होऊ शकते. बँकांशिवाय, सरकार, कंपनी आणि इतर संस्था जनतेकडून पैसा उभारण्यासाठी कर्ज रोखे देतात. सोप्या शब्दात कर्ज रोखे म्हणजे रोखे काढणाऱ्याला गुंतवणुकदाराने दिलेले कर्ज

असते. म्हणून कर्जरोख्यांच्या बाबतीत गुंतवणुकदार हे कर्जपुरवठादार असतात ज्यांना त्यांनी दिलेल्या कर्जावर व्याज मिळते. कालावधीच्या शेवटी कर्जपुरवठादाराला मूळ रक्कम (मुद्दल) परत केली जाते.

गुंतवणुकदार खालील प्रकारच्या कर्जरोख्यांमध्ये गुंतवणूक करू शकतात:

- कॉर्पोरेट कर्जरोखे;
- सरकारी कर्जरोखे (जी-सेक);
- व्यावसायिक कागद (कमर्शियल पेपर); आणि
- ट्रेझरी बिल.

घ)6 पोस्ट कार्यालयातील बचत

भारतातील पोस्ट कार्यालये खालील विविध प्रकारची बचत उत्पादने देतात:

- राष्ट्रीय बचत प्रमाणपत्र (एनएससी).
- किसान विकास पत्र (केव्हीपी).
- सार्वजनिक भविष्य निर्वाह निधी (पीपीएफ).
- पोस्ट कार्यालय बचत खाते.
- आवर्ती ठेव खाते.
- मुदत ठेव खाते.
- पोस्ट कार्यालय मासिक उत्पन्न योजना (पीओएमआयएस).
- ज्येष्ठ नागरिक बचत योजना (एससीएसएस).

या सर्व उत्पादनांमध्ये ठराविक कालावधीसाठी एक रकमी गुंतवणूक करावी लागते (याला बचत खाते आणि आवर्ती ठेव खात्यांचा अपवाद आहे ज्यामध्ये नियमित गुंतवणूक करावी लागते). गुंतवणुकदाराला गुंतवणुकीच्यावेळी स्पष्ट करण्यात आलेला ठराविक व्याजदर मिळतो.

घ)7 सोने आणि चांदीमध्ये गुंतवणूक

भारत हा सोन्याचा जगातील सर्वात मोठा आयतदार आहे आणि सोने आणि चांदी भारतामध्ये पूर्वापार चालत आलेले गुंतवणुकीचे पर्याय आहेत. सोने आणि चांदीमध्ये गुंतवणूक करण्याचे विविध मार्ग आहेत त्यापैकी सर्वाधिक वापरले जाणारे माध्यम म्हणजे दागिने. त्याशिवाय बँका आणि सोनारांकडून विकली जाणारी सोन्याची नाणी आणि विटा हा देखील एक मार्ग आहे. प्रत्यक्ष सोने खरेदी करण्याशिवाय सोने इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात खरेदी करण्याचा कल वाढतोय. सोन्याचे ईटीएफ (एक्चेंज ट्रेडेड फंड) हे म्युच्युअल फंडासारखे असतात ज्यामध्ये शेयर बाजारात समभागांप्रमाणे सोन्याच्या युनिटची इलेक्ट्रॉनिक स्वरूपात खरेदी-विक्री केली जाऊ शकते. सोन्याच्या ईटीएफचे एक युनिट म्हणजे एक ग्रॅम किंवा अर्धा ग्रॅम सोने असते.

सोने किंवा चांदीमध्ये गुंतवणूक करण्याची कारणे खालील प्रमाणे आहेत:

- चांगला मोबदला;
- पोर्टफोलिओचे वैविध्य;
- महागाईपासून संरक्षण; आणि
- अनिश्चिततेविरुद्धचा विमा.

प्रश्न 6.1

म्युच्युअल फंड म्हणजे काय?

च) कर आणि महागाईचा बचत उत्पादनांवर होणारा परिणाम

व्यक्तिला किती कर भरायचा आहे याचा योग्य बचत उत्पादन निवडण्यावर बराच परिणाम होतो.

च)1 कराशी असलेला संबंध

विमा एजंट आणि आर्थिक सल्लागारांसाठी आर्थिक वर्षातील शेवटची तिमाही हा अतिशय व्यस्त कालावधी असतो. वर्षाच्या या कालावधीमध्ये पगारदार व्यक्ती आणि इतर कर नियोजन आणि कर सवलत देणाऱ्या उत्पादनांमध्ये गुंतवणूक करतात ज्यामुळे त्यांच्या पगारातून कमीत कमी कर कपात होईल. खरेतर असेही म्हणता येईल की बरेच लोक कर कपात कमी करण्याच्या दृष्टीनेच गुंतवणूक करतात.

मात्र हा बचत आणि गुंतवणुकीचा चुकीचा दृष्टीकोन आहे कारण विशिष्ट गुंतवणूक उत्पादन निवडण्यासाठी योग्य आर्थिक योजना असणे आवश्यक आहे. बचत उत्पादनांमुळे करावर काय परिणाम होईल हे आपण या विभागात पाहणार आहोत.

च)2 आयकर कायदा 1961

हा कायदा 1 एप्रिल 1962 पासून लागू झाला आणि तेव्हापासून त्यामध्ये बऱ्याच सुधारणा करण्यात आल्या. कायद्यातील कुठल्याही महत्वाच्या सुधारणेला आणि इतर सुधारणांना वित्त विधेयकाद्वारे (केंद्रीय अर्थसंकल्प सादरीकरणाच्या वेळी) मंजुरी दिली जाते. त्याशिवाय केंद्रीय प्रत्यक्ष कर मंडळ (सीबीडीटी) आयकराशी संबंधित विविध तरतुदींचे स्पष्टीकरण देणारी परिपत्रके काढते.

कर नियोजन करतांना, सरकारने किती कर सवलत आणि कर कपात जाहीर केली आहे हे समजून घेणे महत्वाचे आहे. सध्याच्या आयकर नियमांनुसार आयकर कायद्यातील विविध कलमांद्वारे गुंतवणुकदार खालील कर सवलतींचा फायदा घेऊ शकतो.

च)2(क) कलम 80सी

80सी कलमांतर्गत खालील उत्पादनांमध्ये केलेली गुंतवणूक करपात्र उत्पन्नातून कर सवलतीस पात्र असते:

- जीवन विम्याच्या पारंपरिक उत्पादनांमध्ये भरलेला हप्ता.
- युनिट-निगडित विमा योजना (युलिप).
- निवृत्तीवेतन योजना.

- गृहकर्जाचे मुद्दल फेडणे.
- कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी (ईपीएफ).
- भागभांडवलाशी निगडित बचत योजना (ईएलएस).
- मुलांच्या शाळेची फी.
- बँकेची पाच वर्षांची कर सवलत देणारी बचत योजना.
- सार्वजनिक भविष्य निर्वाह निधी (पीपीएफ).
- राष्ट्रीय बचत प्रमाणपत्र (एनएससी).
- ज्येष्ठ नागरिक बचत योजना (एससीएस).
- मुद्रांक शुल्क आणि नोंदणी शुल्क
- पायाभूत सुविधा उभारण्यासाठी कर्जरोखे.
- निवृत्तीवेतन निधी.
- पोस्ट कार्यालय मुदत ठेव- पाच वर्षे.

जाणून घ्या

आर्थिक उत्पादनांची वरील यादी ही आर्थिक वर्ष 2010/11 साठी आहे. ही यादी वेळोवेळी बदलली जाते. करपात्र उत्पन्नातून कर सवलतीच्या प्रमाणाचाही दरवर्षी आढावा घेतला जातो.

2010 च्या केंद्रीय अर्थसंकल्पात, 80सीसीएफ कलम घालण्यात आले ज्याद्वारे पायाभूत सुविधांच्या उभारणीसाठी असलेल्या कर्जरोख्यांमध्ये केलेल्या ठरविक मर्यादेपर्यंतच्या गुंतवणुकीला करपात्र उत्पन्नातून कर सवलत देण्यात आली. ही कर सवलत 80सी अंतर्गत दिल्या जाणाऱ्या कर सवलती व्यतिरिक्त आहे.

च)2(ख) कलम 80डी

व्यक्तिने स्वतःसाठी, पती-पत्नी किंवा मुलांसाठी घेतलेल्या आरोग्य विम्याच्या हप्त्याला कलम 80डी अंतर्गत करपात्र उत्पन्नातून कर सवलत देण्यात आली आहे. पालकांसाठी घेतलेल्या आरोग्य विम्याच्या हप्त्यावर अतिरिक्त कर कपात दिली जाते. ज्येष्ठ नागरिकांसाठी भरलेल्या हप्त्यांद्वारे इतर व्यक्तिपेक्षा करपात्र उत्पन्नातून अधिक कर सवलत मिळते.

करपात्र उत्पन्नातून मिळणाऱ्या कर सवलतीच्या रकमेचा वेळोवेळी आढावा घेतला जातो.

च)2(ग) कलम 80डीडी

या कलमांतर्गत वैद्यकीय उपचार/प्रशिक्षण/अपंग व्यक्तिचे/ अवलंबून असलेल्या अपंग व्यक्तिचे पुनर्वसन यासाठी करण्यात आलेल्या खर्चाला (विशिष्ट मर्यादेपर्यंत) करपात्र उत्पन्नातून सवलत मिळते. हे खर्च व्यक्ती किंवा तिच्यावर अवलंबून असलेल्याच्या अपंगत्वासाठीचे उपचार, आजार/रोग (या कलमामध्ये स्पष्ट करण्यात आलेला) असू शकतात. या कर सवलतीचा फायदा घेण्यासाठी डॉक्टरांकडून निर्देशित स्वरूपामध्ये प्रमाणपत्र सादर करणे आवश्यक असते.

च)2(घ) कलम 80ई

80ई या कलमांतर्गत शैक्षणिक कर्जावर दिल्या जाणाऱ्या व्याजाला करपात्र उत्पन्नातून सवलत मिळते.

च)2(च) कलम 24(बी)

कलम 24(बी) अंतर्गत गृह कर्जाच्या व्याजाला (ठराविक नियम लागू) करपात्र उत्पन्नातून कर सवलत दिली जाते.

प्रश्न 6.2 आयकर कायदा 1961च्या कलम 80सी मध्ये करसवलत मिळवण्यासाठी व्यक्तिला उपलब्ध असणाऱ्या पाच वित्त उत्पादनांची यादी करा.

च)3 महागाईचे परिणाम

आपण पाचव्या प्रकरणात विम्याच्या संरक्षणावर महागाईचा परिणाम पाहिला. आर्थिक नियोजन करतांना गुंतवणुकदाराने याची खात्री करावी की भविष्यातील खर्च भागवण्यासाठीची रक्कम महागाईचा विविध वस्तूवरील परिणाम लक्षात ठेवून काढली आहे. जर महागाई 5% असेल आणि तुम्हाला तुमच्या बँकेच्या मुदत ठेवीवर 8% मोबदला मिळत असेल, तर तुम्हाला महागाईच्या 3% निव्वळ मोबदला मिळेल.

अर्थात खऱ्या जीवनात परिस्थिती एवढी सोपी नसते. महागाईच्या दराचे अचूक भाकित केले जाऊ शकत नाही. तो वाढू शकतो किंवा कमीही होऊ शकतो. भविष्यातील हिशेब करतांना गेल्या पाच किंवा दहा वर्षातील प्रत्यक्ष महागाई दर पकडण्याऐवजी, महागाई दर जास्त गृहित धरणेच योग्य आहे. गुंतवणुकीवरील मोबदल्यावर करही आकारला जाऊ

शकतो. महागाई आणि कर आकारणी यामुळे खरा मोबदला कमी होऊन अपेक्षित मोबदल्यापेक्षा बराच कमी मोबदला मिळू शकतो.

परिणामी गुंतवणुकदाराला याची खात्री करावी लागते की त्यांची गुंतवणूक महागाई आणि कर कपात विचारात घेऊन त्यांना पुरेसे उत्पन्न देऊ शकेल.

छ) बचत उत्पादनांवरील व्याजदराचा परिणाम

व्याजदरामध्ये झालेल्या बदलांमुळे बचत आणि गुंतवणूक उत्पादने देत असलेल्या व्याज दरांवरही परिणाम होईल म्हणूनच त्याचा गुंतवणुकदाराच्या गुंतवणुकीवर विपरित परिणाम होईल.

या विभागात आपण व्याजदरात बदल झाल्यामुळे होणाऱ्या परिणामांचा विचार करू.

छ)1 व्याजदरांमध्ये वाढ

व्याजदरांमध्ये वाढ झाल्यास, ठेवी आणि कर्जावरील व्याजदर वाढतात. व्याज दर वाढवण्याचा निर्णय देशाची केंद्रीय बँक (भारतीय रिझर्व बँक) घेते. जेव्हा लोकांनी अधिक बचत करणे आणि त्यांना अनावश्यक खर्चासाठी विनाकारण कर्ज घेण्यापासून परावृत्त करणे हे देशाच्या अर्थव्यवस्थेसाठी अधिक हिताचे असते तेव्हा कर्जाची मागणी कमी करण्यासाठी रिझर्व्ह बँक व्याज दर वाढवते. व्याज दर वाढवण्याचे परिणाम खालील प्रमाणे आहेत:

- बँकाच्या आणि वित्त संस्थांच्या कर्ज योजनांचे नुकसान होते कारण व्यक्तिसाठी कर्ज घेणे महाग होते आणि त्या कर्ज घेणे लांबणीवर टाकतात.
- दुसरीकडे बँकांच्या अधिक व्याज दर देणाऱ्या ठेवी अधिक आकर्षक होतात, लोक त्यांची निवड करतात त्यामुळे बचतीचे प्रमाण वाढते. कर्जरोखे खरेदी करण्याचे प्रमाणही वाढते ज्यांना उच्च व्याजदर मिळतात.
- मात्र शेयर बाजारासाठी जास्त व्याजदराची परिस्थिती चांगली नाही. अधिक व्याजदर द्यावा लागल्यामुळे कंपन्यांसाठी कर्ज घेणे महाग बनते. यामुळे कंपन्यांच्या नफ्यावर परिणाम होतो ज्यामुळे कंपनीला आपले समभाग विकावे लागतात आणि त्यामुळे समभागांची किंमत कमी होते.

छ)2 व्याज दर कमी होणे

व्याज दर कमी झाल्यास कर्ज घेणे स्वस्त होते आणि त्यामुळे कंपन्यांच्या गुंतवणुकीत वाढ होते. अर्थव्यवस्थेला उत्तेजना देण्यासाठी हे केले जाते ज्यामुळे गुंतवणूक वाढते आणि अर्थव्यवस्थेतील वस्तू आणि सेवांची मागणी वाढते. व्याज दर कमी होण्याचे परिणाम खालील प्रमाणे आहेत:

- कमी व्याजदरांमुळे कर्ज उत्पादनांची मागणी वाढते. गुंतवणुकदार आर्थिक संपत्ती खरेदी करण्यासाठी कर्ज घेतात त्यामुळे वापर वाढतो.

- बँकेच्या मुदत ठेवींमध्ये कमी व्याज दर मिळतो त्यामुळे त्यांच्या तुलनेत इतर आर्थिक उत्पादनांना (जसे समभाग आणि स्थावर मालमत्ता) प्राधान्य दिले जाते.
- ज्या गुंतवणुकदारांनी आधीच कर्ज रोखे आणि बँकांच्या ठेवी यामध्ये जास्त व्याज दरावर गुंतवणूक केली आहे त्यांचा व्याज दर कमी झाल्याने फायदा होतो.

प्रश्न 6.3

व्याजदर कमी झाल्याने बचत उत्पादनांवर काय परिणाम होतो हे थोडक्यात सांगा.

ज) बचतीच्या गरजांचा प्राधान्यक्रम ठरवणे

प्रत्येक व्यक्तित्वाच्या बचतीच्या गरजा वेगळ्या असतात त्यामुळे बचतीच्या गरजांचा प्राधान्यक्रम ठरवण्याची काही प्रमाणभूत प्रक्रिया ठरवणे अतिशय अवघड असते. व्यक्तित्वाच्या बचतीच्या गरजांचे विश्लेषण करण्यात आणि त्यांचा प्राधान्यक्रम ठरवण्यात जीवन विमा एजंट महत्वाची भूमिका पार पाडतात.

या प्रकरणाच्या शेवटच्या विभागात गरजांचा प्राधान्यक्रम ठरवण्यासाठी भक्कम आधार म्हणून वापरल्या जाणाऱ्या काही मार्गदर्शक तत्वांविषयी आपण चर्चा करू.

आपण बचतीच्या सामाईक गरजांची यादी तयार करू आणि ढोबळपणे त्यांचा प्राधान्यक्रम कसा ठरवायचा हे पाहू.

आकृती 6.2

आकस्मिकतेसाठी/आणीबाणीसाठी निधी उभारण्याची गरज

विम्याची गरज

घर, गाडी इत्यादींसारखी संपत्ती खरेदी करण्याची गरज

निवृत्तीसाठी बचतीची गरज

कर नियोजनाची गरज

ज)1 आकस्मिकतेसाठी/आणीबाणीसाठी निधी

अडीअडचणीच्या वेळी सहजपणे निधी उपलब्ध व्हावा ही व्यक्तिची सर्वात महत्वाची गरज आहे. कुटुंबात एखाद्या आजारपणामुळे निर्माण झालेला अनपेक्षित वैद्यकीय खर्च, तात्पुरती नोकरी जाणे, अचानक करावा लागलेला प्रवास, मुलांच्या शाळेची फी इत्यादींसारख्या विविध कारणांसाठी या निधीची

गरज लागू शकते. या निधीमधील रक्कम साधारणपणे तीन ते सहा महिन्यांचा खर्च भागवण्यासाठी पुरेशी असावी.

व्यक्तिंनी आणीबाणी निधीचा पैसा विविध बचत उत्पादनांमध्ये गुंतवावा ज्यामुळे पैसे परत घेणे सहज उपलब्ध होते (जी गुंतवणूक सहजपणे रोख रकमेत परिवर्तित केली जाऊ शकते). या बाबतीत बँकेतील ठेवी आणि कर्जरोखे म्युच्युअल फंड ही सर्वाधिक प्राधान्य असलेली उत्पादने आहेत.

ज)2 विमा

एखादी अनपेक्षित घटना घडल्यास, विम्यामुळे व्यक्तिला आणि तिच्या कुटुंबाला आर्थिक सुरक्षा मिळते. प्रत्येक व्यक्तिकी विम्याची गरज वेगळी असते, या विविध गरजांप्रमाणे विविध प्रकारची विमा उत्पादने उपलब्ध असतात. ज्या गरजांसाठी व्यक्ती विमा उत्पादन घेऊ शकते त्या खालील प्रमाणे आहेत:

- कमावत्या व्यक्तिका अनपेक्षित मृत्यू झाला तर कुटुंबाला सुरक्षित ठेवण्यासाठी पुरेसा निधी राखण्याची गरज असते. कुठल्याही व्यक्तिके याला सर्वाधिक प्राधान्य देणे गरजेचे आहे. ही गरज पूर्ण करण्यासाठी मुदत विम्याला प्राधान्य दिले जावे. एकदा व्यक्तिकडे योग्य मुदत विमा असला की ते एंडोमेंट योजना, संपूर्ण जीवन योजना, मनी-बँक योजना किंवा युलिप अशा योजनांचा त्यांच्या बचतीच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी विचार करतात.
- काही वैद्यकीय आणीबाणी निर्माण झाल्यास संपूर्ण कुटुंबाला संरक्षण देणाऱ्या आरोग्य विमा संरक्षणाची गरज असते. रुग्णालयातील वास्तव्याचा आणि उपचाराचा खर्च व्यक्तिला स्वतः भरावा लागला तर त्यामुळे त्याचे आर्थिक नियोजन काही वर्षांनी मागे पडू शकते.

म्हणूनच या गरजेला बरेच प्राधान्य असते आणि कुटुंबाला संरक्षण देणारी आरोग्य विमा योजना ही गरज पूर्ण करू शकते.

- मुलांच्या उच्च शिक्षणासाठी आणि लग्नासाठी पुरेसा निधी देण्याची गरज असते. बालक विमा योजना या गरजेची काळजी घेऊ शकतो. व्यक्तित्ने स्वतःसाठी पुरेसा मुदत विमा आणि पूर्ण कुटुंबासाठी आरोग्य विमा घेतल्यानंतर व्यक्ती या गरजेला प्राधान्य देऊ शकते. बालक विमा योजनांचे दोन प्रकार असतात. ज्या गुंतवणुकदारांना जोखीम नको असते ते बालक एंडोमेंट योजना निवडू शकतात तर जे गुंतवणुकदार जोखीम उचलू शकतात ते बालक युलिप निवडू शकतात आणि त्यांचा पैसा भागभांडवल निधीमध्ये गुंतवू शकतात.

निवृत्तीनंतर नियमित उत्पन्न किंवा वर्षासनाची गरज असते. विमा कंपन्या ही गरज पूर्ण करण्यासाठी निवृत्ती वेतन योजना देतात. निवृत्तीवेतन योजनेसाठी व्यक्ती एक रकमी मोठी रक्कम किंवा नोकरीत असतांना नियमित ठराविक रक्कम निवृत्तीवेतन निधीमध्ये जमा करू शकते. विमा कंपनी ही रक्कम पॉलिसीधारकाच्या वतीने गुंतवते. सुरुवातीला व्यक्तिला इतर गोष्टींना प्राधान्य द्यावे लागते त्यामुळे त्या निवृत्तीवेतन निधीसाठी लहान रक्कम बाजूला काढू शकतात. पुढे जेव्हा त्यांचे उत्पन्न वाढेल तेव्हा त्या निवृत्ती वेतन निधीमधील त्यांची गुंतवणूक वाढवू शकतात. हा जमा झालेला निधी (निवृत्ती निधी) नंतर वर्षासन योजना खरेदी करण्यासाठी वापरला जाऊ शकतो. आपण पाचव्या प्रकरणात पाहिले की वर्षासन योजनेमध्ये विमा कंपन्या वर्षासनधारकाला निवृत्तीनंतर योजनेच्या अटीनुसार नियमित कालावधीने पैसे देतात. आपण पुढील प्रकरणामध्ये वर्षासनाविषयी अधिक तपशीलाने चर्चा करू.

ज)3 संपत्ती

व्यक्तिला तिच्या जीवनकाळात विविध संपत्ती खरेदी करायच्या असतात, मात्र काही व्यक्तिकडे सुरुवातीचा रोख हप्ता एकरकमी

भरण्याऐवढे पैसे नसतात. ही गरज पूर्ण करण्यासाठी बाजारामध्ये बऱ्याच कर्जपुरवठा योजना उपलब्ध आहेत ज्या व्यक्तित्ना या संपत्ती खरेदी करण्यासाठी मदत करू शकतात. यापैकी काही संपत्तींची उदाहरणे खालीलप्रमाणे आहेत:

- घर किंवा संपत्तीची खरेदी.
- गाडी किंवा दुचाकीची खरेदी.
- ग्राहकोपयोगी उत्पादने जसे फ्रिज, टीव्ही, लॅपटॉप इत्यादींची खरेदी.

बऱ्याच व्यक्तित्नासाठी घर खरेदी करण्याला प्राधान्य असते मात्र त्यासाठी लागणारी मोठी गुंतवणूक पाहता व्यक्तित्ना त्यासाठी बरेच नियोजन करावे लागते. व्यक्तित्ना आधी फरकाची रक्कम भरण्यासाठी पैसे साठवावे लागतात आणि बाकीचे पैसे गृह कर्जाद्वारे दिले जाऊ शकतात. व्यक्तित्ना याची खात्री करावी लागते की घराच्या ईएमआयचे पैसे भरल्याने त्याच्या मुलांचे शिक्षण, लग्न आणि स्वतःची निवृत्ती यासाठीच्या गुंतवणुकीवर परिणाम होऊ नये. ईएमआयसाठी दिला जाणारा पैसा आणि इतर गरजा भागवण्यासाठी दिला जाणारा पैसा यामध्ये समतोल हवा. ईएमआय तुमच्या हातात येणाऱ्या मासिक वेतनाच्या 40% पेक्षा अधिक नसावा.

जाणून घ्या

बँका स्थावर संपत्तीची पूर्ण रक्कम कर्ज म्हणून देत नाहीत. त्या रकमेच्या केवळ 75% ते 80% रक्कम बँका कर्ज म्हणून देतात. उरलेली रक्कम व्यक्तित्नाच भरावी लागते. या रकमेलाच

सुरुवातीचा रोख हप्ता, फरकाची रक्कम किंवा घर मालकाचा हिस्सा म्हटले जाते.

गाडी किंवा दुचाकी खरेदी करण्याच्या गरजेला प्राधान्यक्रमामध्ये खालचे स्थान दिले जाऊ शकते. व्यक्तित्ने अधिक महत्वाच्या गरजेसाठी पैसे दिल्यानंतर ती या गरजेचा विचार करू शकते. ग्राहकोपयोगी उत्पादने नियमित मासिक उत्पन्नातून खरेदी केली जाऊ शकतात किंवा वैयक्तिक कर्ज अथवा क्रेडिट कार्डद्वारे खरेदी केली जाऊ शकतात.

ज)4 निवृत्ती

यानंतरची सर्वाधिक प्राधान्य असलेली गरज म्हणजे भविष्यासाठी निधी साठवणे ही असते. निवृत्त झाल्यानंतर उत्पन्नाचा स्रोत नियमित आणि पुरेसा रहावा याची व्यक्तिला खात्री करावी लागते. व्यक्तीची जीवनशैली आणि निवृत्तीनंतरचा दैनंदिन खर्च यावर ही गरज आधारित असते. हे दोन्ही घटक व्यक्तिला निवृत्त झाल्यानंतर आरामात राहता यावे यासाठी किती रक्कम साठवायची गरज आहे हे ठरवतात. विमा कंपनीद्वारे दिल्या जाणाऱ्या निवृत्ती वेतन योजनेत तरुण वयात गुंतवणूक करून आपण ही गरज काही प्रमाणात कशी पूर्ण करू शकतो हे आपण ज2 विभागात पाहिले. नोकरदार व्यक्तिसाठी त्यांची निवृत्तीची गरज निवृत्तीनंतर दिल्या जाणाऱ्या ग्रॅच्युइटी, कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी (ईपीएफ) आणि लागू असल्यास निवृत्ती वेतन यासारख्या फायद्यांमधून काही प्रमाणात पूर्ण केली जाते. मात्र स्वयंरोजगार असलेल्या व्यक्तित्ना

नोकरीचे फायदे मिळत नाहीत म्हणूनच त्यांना स्वतःची जबाबदारी उचलावी लागते.

थोडक्यात व्यक्ती तिच्या निवृत्तीच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी तिच्या परिस्थितीनुसार, निवृत्तीवेतन योजना, दीर्घ काळ म्युच्युअल फंड आणि कर्मचारी फायदे योजनांमध्ये निधी गुंतवू शकते.

जाणून घ्या

कर्मचाऱ्याने कंपनीला दिलेल्या सेवेसाठीची कृतज्ञता म्हणून कंपनीचा मालक कर्मचाऱ्याला जो फायदा देतो त्याला ग्रॅज्युइटी म्हणतात.

ग्रॅज्युइटीसाठी पात्र होण्याकरता कर्मचाऱ्याने कंपनीमध्ये पाच वर्षे सेवा पूर्ण केली असली पाहिजे. कर्मचाऱ्याच्या सेवेच्या वर्षांवर ग्रॅज्युइटीचा हिशेब केला जातो. कंपनीचा मालक या ग्रॅज्युइटीमध्ये कर्मचाऱ्यांच्या वतीने ते कंपनीत नोकरीला असतांना नियमित पैसे जमा करत असतो आणि त्यांनी कंपनी सोडली, निवृत्त झाले किंवा मृत्यू झाल्यास ही रक्कम दिली जाते.

ग्रॅज्युइटी कायदा 1972 नुसार ग्रॅज्युइटीसाठीची पात्रता, हिशेब, पैसे देणे आणि त्यावरील कर आकारणी ठरवली जाते.

ज)5 कर नियोजन

आपण पाहिले की व्यक्तिच्या विविध गरजांमध्ये विम्याची तरतूद करणे आणि मुलांच्या शिक्षणासाठी, लग्नासाठी, घरासाठी आणि निवृत्तीसाठी निधी जमा करणे यांचा समावेश होतो. या गरजा पूर्ण करण्यासाठी गुंतवणूक करतांना आयकर कायद्यातील विविध कलमांतर्गत परवानगी देण्यात आलेल्या कर कपातीचा जास्तीत जास्त वापर करून घेतला पाहिजे. (या प्रकरणाच्या च2 विभागात आपण याची चर्चा केली).

जाणून घ्या

व्यक्तिच्या गुंतवणुकीचे स्वरूप किंवा पोर्टफोलिओ कमीत कमी कर कपात होईल असा असावा. मात्र कर सवलत ही प्रमुख फायदा म्हणून गृहित न धरता अतिरिक्त फायदा म्हणून गृहित धरली जावी.

म्हणूनच खरेदी करण्याचा निर्णय गरजेवर आधारित असावा आणि त्या उत्पादनाच्या कर सवलतीवर आधारित नसावा.

घटनेचा अभ्यास

राकेश मोहन हे सॉफ्टवेअर इंजिनियर आहेत आणि त्यांना दोन मुले आहेत. ते कुटुंबातील एकमेव कमावती व्यक्ती आहेत आणि त्यांची पत्नी राधा गृहिणी आहे. त्यांनी युलिप उत्पादनामध्ये गुंतवणूक केली आहे जे त्यांनी करपात्र उत्पन्नातून कर वाचवण्यासाठी जानेवारीमध्ये विमा एजंटकडून विकत घेतले. ते युलिपसाठी वर्षाला 25,000 रुपये देतात.

याशिवाय त्यांची दुसरी कुठलीही गुंतवणूक नाही. यावर्षी त्यांना कंपनीकडून चांगला बोनस मिळाला आहे आणि हा पैसा त्यांना एखाद्या बचत उत्पादनामध्ये गुंतवायचा आहे. त्यांनी त्यांच्या विमा एजंटची भेट घेतली आणि कुठल्या बचत उत्पादनात गुंतवावे असे विचारले. राकेश यांच्या उत्पन्नाविषयी आणि सध्याच्या गुंतवणुकीविषयी चर्चा केल्यानंतर एजंटने खालील यादी तयार केली:

- युलिप हे उत्पादन खरेदी करण्यामागचे कारण कर सवलत हे असले तरीही ही चांगली गुंतवणूक आहे. मात्र युलिपमध्ये दरवर्षी गुंतवली जाणारी रक्कम बरीच कमी आहे राकेशच्या भविष्यातील आर्थिक गरजा भागवण्यासाठी ती वाढवण्याची गरज आहे. राकेश त्यांच्या निवृत्तीसाठी युलिपमध्ये गुंतवणूक करणे सुरु ठेवू शकतात.
- राकेशना काही पैसे बँकेच्या ठेवी आणि कर्ज रोखे निधीमध्ये गुंतवून आणीबाणी निधी तयार करणे आवश्यक आहे. एजंटने राकेशना 1,00,000 रुपयांचा आणीबाणी निधी बाजूला काढण्याचे सुचवले.

- राकेश यांनी त्यांचे भविष्यातील उत्पन्न आणि दायित्व सुरक्षित ठेवण्यासाठी मुदत विमा घ्यावा. त्यांनी त्यांच्या कुटुंबासाठी आरोग्य विमा पॉलिसीही घ्यावी.
- राकेश यांनी मुलांचे शिक्षण तसेच भविष्यात निर्माण होणाऱ्या इतर आर्थिक गरजा पूर्ण करण्यासाठी बालक विमा योजनेमध्ये गुंतवणुकीचा विचार करावा.
- राकेश सध्या भाड्याच्या घरात राहत आहेत, म्हणूनच एजंटनी सुचवले की राकेशने स्वतःचे घर घेण्याचा विचार करावा. त्यासाठी राकेश यांनी घराचा सुरवातीचा रोख हप्ता भरण्यासाठी पैसे साठवायला सुरुवात करावी. उरलेल्या रकमेसाठी गृहकर्ज घेता येईल. गृहकर्जाद्वारे घर खरेदी केल्यामुळे त्यांना केवळ स्वतःचे घरच मिळणार नाही तर घरासाठी भरलेला सुरुवातीचा रोख हप्ता आणि नंतरचे व्याज यावरही कर सवलत मिळेल.

ज)6 अल्प, मध्यम आणि दीर्घकालीन गरजांमधील फरक

आपण ज1 विभागात पाहिले की ग्राहकाला अडीअडचणीच्या वेळी पैसा हाताशी हवा आणि ग्राहकांच्या गरजांचे दीर्घकालीन, मध्यमकालीन आणि कमीकालीन गरजा असे कालावधीनुसार वर्गीकरण केले जाऊ शकते. आधी चर्चा केल्याप्रमाणे या गरजांनुसार योग्य गुंतवणूक उत्पादन निवडले जावे.

अल्प-कालीन गरजा	या निधीची 1-5 वर्षात गरज पडू शकते. अल्पकालीन गरजांमध्ये आणीबाणीसाठी बचत करण्याचा समावेश होतो.
मध्यम-कालीन गरजा	या निधीची 5-15 वर्षांमध्ये गरज असते. मध्यम-कालीन गरजांमध्ये मुलांचे शिक्षण, लग्न इत्यादींसाठी

	बचत करण्याचा समावेश होतो.
दीर्घ-कालीन गरजा	निधीची 15 वर्षांनंतर गरज पडते. दीर्घ-कालीन गरजांमध्ये निवृत्तीसाठीच्या नियोजनाचा समावेश होतो.

उपक्रम

तुमच्या कुटुंबाच्या अल्प-कालीन, मध्यम-कालीन आणि दीर्घ-कालीन गरजांची यादी तयार करा. ही यादी तयार केल्यानंतर गरजांचा प्राधान्यक्रम ठरवा. ज्या गरजांना सर्वाधिक प्राधान्य देणे आवश्यक आहे त्यांना यादीत सर्वात वर ठेवा.

सारांश

आता तुम्हाला जीवन विमा आणि बचत उत्पादने ही दोन्ही प्रकारची उत्पादने समजली असतील आणि या उत्पादनांच्या संबंधी तुमच्या ग्राहकाच्या व्यक्तिगत गरजा कशा ओळखायच्या आणि त्यांच्या गरजा पूर्ण करणारे उत्पादन कसे सुचवायचे हे देखील समजले असेल. प्रकरण 8 आणि 9 मध्ये व्यावसायिक आर्थिक नियोजन प्रक्रियेमध्ये कशाचा समावेश असतो हे अधिक तपशीलाने जाणून घेण्यापूर्वी पुढील प्रकरणात आपण कुठली इतर आर्थिक उत्पादने तुम्ही जाणून घेणे आवश्यक आहे याची चर्चा करू.

महत्वाचे मुद्दे

या प्रकरणामध्ये समावेश असलेल्या मुख्य संकल्पनांचा सारांश खालील प्रमाणे आहे:

बचत/गुंतवणुकीच्या सल्ल्याची गरज

- व्यावसायिक सल्लागार, व्यक्तित्ना आर्थिक नियोजन प्रक्रियेची ओळख करून देतात ज्यामुळे त्यांना आपल्या भविष्यातील आर्थिक गरजा समजतात.
- आर्थिक नियोजक, व्यक्तित्ना गुंतवणुकीचा पोर्टफोलिओ तयार करायला मदत करतात ज्यामध्ये कमीत कमी जोखीमांमध्ये अधिकाधिक मोबदला मिळू शकतो. आर्थिक नियोजक व्यक्तित्ना त्यांच्या आर्थिक गरजांच्या आधारे उत्पादन सुचवू शकतात.

व्यक्तित्ना बचतीच्या गरजा ठरवणारे घटक

- ज्या व्यक्तिकडे सध्या काहीही भांडवल नाही त्यांना सर्वसमावेशक आर्थिक नियोजन करावे लागते.
- बचतीच्या सामाईक गरजांमध्ये खालील गोष्टींचा समावेश होतो:
  - आणीबाणीसाठी निधी उभारणे;
  - मुलांच्या शिक्षणासाठी नियोजन आणि गुंतवणूक;
  - मुलांच्या लग्नासाठी नियोजन आणि गुंतवणूक;
  - घर खरेदी करणे;
  - गाडी खरेदी करणे, वार्षिक सहल इत्यादी उद्दिष्टांसाठी नियोजन आणि गुंतवणूक; आणि
  - निवृत्तीसाठी नियोजन आणि गुंतवणूक.
  - ज्या व्यक्तिकडे भांडवल असते त्यांच्या गरजा वेगळ्या असतात. सध्याचे भांडवल वाढवणे, मुलांसाठी वारसा म्हणून भांडवल ठेवणे आणि निवृत्तीनंतर आरामात जगणे इत्यादी गरजांचा यामध्ये समावेश होतो.

बचत उत्पादनांची वैशिष्ट्ये आणि फायदे

- काही बचत उत्पादने उत्पन्नात वाढ देतात (नियमित उत्पन्न), काही भांडवली वाढ देतात आणि इतर दोन्हीचे मिश्रण असतात.
- काही उत्पादनांमध्ये मिळणारा मोबदला निश्चित असतो, काहींमध्ये मिळणारा मोबदला निश्चित नसतो आणि इतर या दोन्हीचे मिश्रण असतात.
- अधिक जोखीम असलेल्या उत्पादनाच्या तुलनेत कमी जोखीम असलेल्या उत्पादनाद्वारे कमी मोबदला मिळतो. म्हणून उत्पादने काळजीपूर्वक, व्यक्त्याच्या जोखीम उचलण्याच्या क्षमतेनुसार निवडण्याची गरज असते.

विविध प्रकारची बचत उत्पादने

- बऱ्याचशा जीवन विमा उत्पादनांमध्ये बचतीचा घटक अंतर्भूत असतो. हा बचतीचा घटक विमा कंपनी पॉलिसीधारकाच्या वतीने गुंतवतात आणि त्यावर मिळणारा मोबदला पॉलिसीधारकाला बोनसच्या स्वरूपात दिला जातो.
- बँकेच्या ठेवींमध्ये व्यक्तिला एकरकमी ठेव निश्चित कालावधीसाठी आणि व्याजदरावर बँकेत ठेवावी लागते, ठेव ठेवतांनाच्या वेळी व्याजदर निश्चित केला जातो.
- म्युच्युअल फंड योजनांचे ऍसेट मॅनेजमेंट कंपनीद्वारे (एएमसी) व्यवस्थापन केले जाते.
- म्युच्युअल फंड योजनांमध्ये समान उद्देश असलेल्या लोकांना एकत्र आणले जाते. त्यांच्याकडून गोळा करण्यात आलेला पैसा त्यांच्या वतीने गुंतवला जातो आणि त्यातून मिळणारा मोबदला त्यांच्यामध्ये वाटला जातो.
- समभाग कंपनीचा मालकी हक्क दर्शवतो. समभागांवर डिव्हिडेंड, बोनस समभाग आणि भांडवली वाढ अशा स्वरूपाचे उत्पन्न मिळते.
- समभागांची खरेदी आणि विक्री शेयर दलालांमार्फत केली जाते, भारतातील मुंबई शेयर बाजार (बीएसई) आणि राष्ट्रीय शेयर बाजार (एनएसई) अशा दोन शेयर बाजारात हे व्यवहार होतात.
- जनतेकडून कर्ज उभारण्यासाठी कंपनी, सरकार आणि इतर संस्था कर्ज रोखे देतात.
- सोन्याचे ईएफटी (एकजेंज ट्रेडेड फंड) म्युच्युअल फंडांसारखे असतात ज्यामध्ये सोन्याच्या युनिटचा शेयरप्रमाणे इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने व्यवहार केला जातो.

कर आणि महागाईचा बचत उत्पादनांवरील परिणाम

- विविध बचत उत्पादनांमध्ये गुंतवून गुंतवणुकदार सध्याच्या आयकर नियमांनुसार आयकर कायद्यामधील विविध कर सवलतींचा फायदा घेऊ शकतो.

व्याजदराचे बचत उत्पादनांवरील परिणाम

- कर्जाची मागणी कमी करण्यासाठी आणि व्यक्तित्मध्ये बचतीचे प्रमाण वाढवण्यासाठी व्याजदर वाढवले जातात.
- कर्जाची मागणी वाढवण्यासाठी, ग्राहकांना अधिक खर्च करण्यास प्रवृत्त करण्यासाठी आणि वस्तू तसेच सेवांची मागणी वाढवण्यासाठी व्याजदर कमी केले जातात.

बचतीच्या गरजांचे प्राधान्य ठरवणे

- बचतीच्या गरजांचे प्राधान्य खालीलप्रमाणे ठरवले जाऊ शकते:
  - आकस्मिकतेसाठी/आणीबाणीसाठी निधी तयार करणे;
  - विम्यासाठी;
  - घर, कार इत्यादी संपत्ती खरेदी करणे;
  - निवृत्तीसाठी बचत करणे; आणि
  - कर नियोजनासाठी.
- गरजांचे अल्प, मध्यम आणि दीर्घ-कालीन असे वर्गीकरण केले जाऊ शकते.

प्रश्नोत्तरे

6.1 म्युच्युअल फंड समान हेतू असलेल्या व्यक्तितंना एकत्र आणतो. या व्यक्तितंकडून गोळा करण्यात आलेले पैसे त्यांच्यावतीने गुंतवले जातात आणि त्यावर मिळणारा मोबदला त्यांच्यामध्ये वाटला जातो. एएमसीमधील प्रशिक्षित आणि अनुभवी निधी व्यवस्थापकांवर (यांना पोर्टफोलिओ व्यवस्थापक असेही म्हणतात) गुंतवणुकदाराने कुठला निधी (किंवा योजना) निवडला आहे त्यानुसार पैसे गुंतवण्याची जबाबदारी असते.

म्युच्युअल फंडात गुंतवण्याचा सर्वात मुख्य फायदा म्हणजे जोखीमेचे विभाजन. म्युच्युअल फंड दोन प्रकारचे उत्पन्न देते:

- म्युच्युअल फंड योजनांवर वेळोवेळी जाहीर केल्या जाणाऱ्या डिव्हिडंडच्या स्वरूपातील नियमित उत्पन्न; आणि

- म्युच्युअल फंडाचे युनिट ज्या किंमतीला खरेदी करण्यात आले होते त्यापेक्षा अधिक किंमतीला विकले गेल्यामुळे झालेली भांडवली वाढ

6.2 खालील पैकी कुठल्याही पाच:

- पारंपरिक जीवन विमा योजनांमध्ये भरलेले हप्ते.
- निवृत्तीवेतन योजना.
- युनिट-निगडित विमा योजना (युलिप).
- गृहकर्जाची मुद्दल फेडणे.
- कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी (ईपीएफ).
- सार्वजनिक भविष्य निर्वाह निधी (पीपीएफ).
- राष्ट्रीय बचत प्रमाणपत्र (एनएससी).
- बँकांच्या कर बचत करणाऱ्या पाच वर्षांच्या मुदत ठेवी.
- ज्येष्ठ नागरिक बचत योजना (एससीएस).
- समभागांशी निगडित बचत योजना (ईएलएस).

6.3 व्याजदर कमी झाल्यास कर्ज घेणे स्वस्त होते आणि त्यामुळे कंपन्यांच्या गुंतवणुकीत वाढ होते. अर्थव्यवस्थेला उत्तेजना देण्यासाठी हे केले जाते ज्यामुळे गुंतवणूक वाढते आणि अर्थव्यवस्थेतील वस्तू आणि सेवांची मागणी वाढते. व्याज दर कमी होण्यासंदर्भात खालील मुद्द्यांची नोंद घेणे आवश्यक आहे.:

- कमी व्याज दरांमुळे कर्ज उत्पादनांची मागणी वाढते. गुंतवणुकदार आर्थिक संपत्ती खरेदी करण्यासाठी कर्ज घेतात त्यामुळे कर्ज घेण्याचे प्रमाण वाढते.

- बँकेच्या मुदत ठेवींमध्ये कमी व्याज दर मिळतो त्यामुळे त्यांच्या तुलनेत इतर आर्थिक उत्पादनांना (जसे समभाग आणि स्थावर मालमत्ता) प्राधान्य दिले जाते.
- ज्या गुंतवणुकदारांनी आधीच कर्ज रोखे आणि बँकांच्या ठेवी यामध्ये जास्त व्याज दरावर गुंतवणूक केली आहे त्यांचा व्याज दर कमी झाल्याने फायदाच होतो.

स्वयं-चाचणी प्रश्न

1. सोने आणि चांदीमध्ये गुंतवणूक करण्याची मुख्य कारणे कोणती आहेत?
2. आयकर कायद्याच्या कुठल्या कलमांतर्गत आरोग्य विमा पॉलिसीच्या हप्त्यांसाठी, व्यक्तिला करपात्र उत्पन्नातून कर सवलत मिळते?
  - क) कलम 80सी.
  - ख) कलम 80डी.
  - ग) कलम 80ई.
  - घ) कलम 80एफ.

3. खालील पैकी कुठल्या प्रकारच्या बँक ठेवींमध्ये, बँक व्यक्तिला मुदतीच्या शेवटी मुद्दल आणि व्याज देते?

क) बचत ठेवी.

ख) पारंपरिक ठेवी.

ग) संकलित ठेवी.

घ) वरीलपैकी कोणतेही नाही.

तुम्हाला उत्तरे पुढील पानावर मिळतील

स्वयं-चाचणी प्रश्नांची उत्तरे

1. सोने आणि चांदीमध्ये गुंतवणूक करण्याची मुख्य कारणे खालील प्रमाणे आहेत:

- चांगला मोबदला;
- पोर्टफोलिओत विविधता;
- महागाईविरोधात संरक्षण; आणि
- अनिश्चिततेविरोधात विमा.

2. ख) कलम 80डी

या कलमांतर्गत स्वतःसाठी, पती किंवा पत्नी आणि मुलांसाठी घेतलेल्या वैद्यकीय विम्याच्या हप्त्याला करपात्र उत्पन्नातून कर सवलत दिली जाते.

3. ग) संकलित ठेवी.